

Arş. Gör. Dr.
Şenay Öztürk YILMAZ

Trakya Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi
Anabilim Dalı
senayozturk@trakya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9661-284X>

Eser Geçmişi / Article Past: 25 Tem 2019/ 5 Ağu 2019

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.596613>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

>> e-ISSN 2458-7672

İpek Patrikhanesi'nin Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyetindeki Durumu

Establishment of the Ipek Patriarchate and its Situation in the Ottoman Domination

Öz

İpek'te bulunan Sırp-Ortodoks Kilisesi, Stefan Duşan döneminde patriklik seviyesine çıkmıştır. II. Mehmed dönemine kadar bağımsız bir şekilde varlığını devam ettiren Patrikhane, 1459 yılında Sırbistan'ın fethedilmesinin ardından kapatılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Sokullu Mehmed Paşa'nın gayretleriyle Osmanlı Devleti'ne bağlı bir şekilde 1557 yılında tekrar açılmıştır. Osmanlı Devleti'nin patrikhaneyi 1557 yılında tekrar açmasının nedenlerinden biri Katolik Habsburg İmparatorluğu karşısında Sırları memnun ederek onları yanında tutmaktır. Fakat Ortodoks Sırlar, Osmanlı-Habsburg savaşlarında Osmanlı aleyhine hareket etmiştir. Onların bu tutumları neticesinde 1766 yılında İpek Patrikhanesi kapatılmış ve Fener-Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır.

Bu makalede öncelikle İpek Patrikhanesi'nin kuruluş süreci anlatılacaktır. Daha sonra patrikhanenin Osmanlı hâkimiyetinde açıldığı dönemde (1557-1766) devletle yaptığı yazışmalardan örnekler sunulmaya çalışılacaktır. Bu örnekler, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks Sırları nasıl yönettiğine dair çıkarımlar yapmaya uygun olan belgelerden seçilmiştir. Ayrıca patrikhanenin "pişkeş" ve "patriklik rüsumu" adı altında ödediği vergiler ve patrikhaneye bağlı metropolitlikler belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: İpek Patrikhanesi, Kosova, Ortodoks Sırlar, Balkanlar, Gayrimüslimler

ATIF: YILMAZ Şenay Öztürk, "İpek Patrikhanesi'nin Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyetindeki Durumu" *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5/2 (Ağustos-2019), s. (393-407)

CITE: YILMAZ Şenay Öztürk, "Establishment of the Ipek Patriarchate and its Situation in the Ottoman Domination" *Journal of History and Future*, 5/2 (August- 2019), pp. (393-407)

Abstract

The Serbo-Orthodox Church in Ipek became patriarchate during the reign of Stefan Dushan. The Patriarchate, which remained independent until the reign of Mehmed II, was closed in 1459 after the conquest of Serbia. It was reopened in 1557 during the reign of Sultan Süleyman the Magnificent with the efforts of Sokullu Mehmed Pasha. One of the reasons why the Ottoman Empire reopened the patriarchate in 1557 was to please Serbs in the face of Catholic Habsburg Empire. However, Orthodox Serbs acted against the Ottomans in the Ottoman-Habsburg wars. As a result of their attitudes, the Ipek Patriarchate was closed in 1766 and it was connected to the Fener-Greek Patriarchate.

In this article, firstly the establishment process of the Ipek Patriarchate will be explained. Then, during the period when the patriarchate was opened under Ottoman rule (1557-1766), it will be tried to present examples from the correspondence with the state. These examples are chosen from documents that are suitable for making inferences about how the Ottoman Empire ruled the Orthodox Serbs. Also the taxes paid by the patriarchate under the name of “piskos” and “patriarchate tax” and the metropolitics of the patriarchate will be indicated.

Keywords: Patriarchate of Ipek, Kosovo, Orthodox Serbs, Balkans, Non-Muslims

Giriş

Ipek (Peç)’te bulunan Sırp Ortodoks Patrikhanesi’nin kuruluş ve gelişmesine geçmeden önce Hıristiyanlığın ve kiliselerin kendi içinde düştüğü ayrılığa ve nedenlerine bakmak gerekmektedir. İpek’teki Ortodoks Patrikhanesi millîdir. Hem Hıristiyanlığın bir mezhebi hem de Sırp milli kimliği birleştirilerek Sırp Ortodoks kiliselerini ve patrikliğini kurma gereği duyulmuştur. Dinî, hatta mezhepsel ve milli unsurlar diğer unsurlardan arındırılarak bir araya getirilmiştir. Bunun ilk sebebi Hıristiyanlığın mezheplere ayrılmasıdır. Daha sonra millî bilinç de buna dâhil olmuş, Sırp, kendilerine özgü bir dinî kurumda birleşmişlerdir. Balkanlar’da kendi milliyetlerine özel kilise kuranlar elbette sadece Sırp değildir. Arnavutlar, Bulgarlar ve Yunanlar da kendilerine has bir Ortodoks Kilisesi çatısında buluşan milletlerdendir.

Kiliseler arasında IV. VI. ve VIII. yüzyıllarda görülen anlaşmazlıklar, XI. yüzyılda ciddi bir hal almıştır. Hıristiyanlık tarihinde 1054 yılında “Büyük Skizma” olarak tanımlanan ayrılık hareketiyle Hıristiyanlığın ana gövdesi Katolik ve Ortodoks olarak ikiye ayrılmıştır. Bu durum kiliselerin birbirini aforoz ettikleri bir karşıtlık meydana getirmiştir. Kiliselerin ayrılması, Kardinal Humbert’in İstanbul Patriği Michael Cerularias’ı ve İstanbul Kilisesini; Michael’in de Roma kilisesini karşılıklı olarak aforoz etmesiyle başlamıştır. Oldukça büyük bir ayrılma olan bu bölünme kilise içi çekişme ve anlaşmazlıkların sonuncusu olmamıştır. XVI. yüzyılda ortaya çıkan Protestan hareket de ayrılmaların sürdüğünü göstermektedir. Hıristiyanlığın Roma ve İstanbul olarak iki ayrı merkeze bölünmesinin ana nedeni, Roma İmparatorluğu’nun IV. yüzyılda Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasıyla Doğu İmparatorluğu olarak bilinen Bizans ve Roma İmparatorluğu’nun batı kanadı arasında yaşanan siyasî çekişmelerdir. Batı Roma’nın 476’da yıkılışının ardından Batı’daki etkisini arttıran ve önemli bir güç haline gelen Roma Kilisesi’nin kendilerinin üstün olduğu düşünce ve

gerekçesiyle Bizans İmparatorluğu bünyesindeki Hıristiyanlar üzerinde etkin olmaya çalışması, Bizans'ın merkezi olan İstanbul Kilisesi'ni harekete geçirdi. Nihayetinde iki kilise arasındaki çekişme ve anlaşmazlık hem dinî hem de siyasî anlamda had safhaya ulaştı¹.

Hıristiyanlığın Katolik-Ortodoks şeklinde mezheplere ayrılmasından sonra Doğu Kilisesi'nin merkezi İstanbul, Batı Kilisesi'nin merkezi Roma Kilisesi olarak kabul edildi. İlerleyen dönemlerde Ortodoks kilisesi bünyesinde çeşitli patrikhaneler ve yerel patrikhanelere bağlı millî, bağımsız ve özerk kiliseler ortaya çıktı². Osmanlı millet sisteminde Müslümanların dışında üç temel milletten biri olan Ortodoksların Osmanlı hâkimiyetinden önce kurdukları özerk patriklikler şu şekildeydi: Ohri ve Tırnova'da Bulgar, İpek'te İpek Patrikhanesi Sırp, İstanbul'da da Rum-Ortodoks Patrikhanesi bulunuyordu. Bu patrikhanelerin dilleri dışında ayin ve doktrinleri aynıydı. II. Mehmed fetihten sonra bu patriklikleri, İstanbul Patriği'nin liderliğinde birleştirdi ve patriğin Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesini sağladı³. Böylece Balkan Ortodoksları, İstanbul'daki Rum-Ortodoks Patrikliği'nin ruhani, idari, mali ve adli üstünlüğüne tâbi oldu ve bağımsızlıkları sona erdi⁴.

İpek Patrikhanesi'nin tarihi sürecini iki kısma ayırmak mümkündür. İlki, patrikhanenin kuruluş yılı olan 1346'dan II. Mehmed döneminde Sırbistan'ın fethedilmesi sonucunda patrikhanenin kapatıldığı 1459 yılıdır. Bu dönemden sonra patrikhane yaklaşık bir asır kapalı kalmıştır. İkinci dönem ise: Sokullu Mehmed Paşa'nın gayretleriyle patrikhanenin restore edilerek tekrar açıldığı 1557 yılından 1766 yılına kadar olan dönemdir. İlk dönemde patrikhane bağımsız Ortaçağ Sırp Devleti'nin kilisesiydi. Daha sonraki dönemde ise Osmanlı hâkimiyeti ve kontrolü ile açılmıştır ki bu da patrikhaneye yeni bir siyasi durum yüklemiştir⁵.

1. Patrikhane'nin Kuruluş Süreci ve Önemi

Balkanlardaki din ve mezhep farklılıklarının bir sonucu olarak Sırp tarafından kurulan İpek Patrikhanesi, İpek yakınlarındaki kilise gruplarından oluşuyor ve Rugova Geçiti'nin girişinde bulunuyordu. Patrikhane, Sırbistan'daki en önemli eserlerden birisiydi. Yüzyıllarca Sırp Kilisesi'nin merkezi olmuştu. Kilise, kuruluş yılları olan XIII. yüzyılda din adamlarının, saygın yazarların ve yetenekli sanatçıların çekim merkezi haline gelmiş ve bu sanatçıların her biri kendi alanlarında olmak üzere kiliseye resim ve fresk gibi eserleri yapmıştır. İşte bu yüzden Patrikhane, sadece Sırp Kilisesi'nin merkezi değil aynı zamanda kültürel mirasın da önemli bir taşıyıcısı olmuştur⁶.

Sırp Kilisesi, Ohri şehrinde IX. yüzyılda Selanikli Kiril ve Metodi'nin öğrencisi olan Kliment Ohridski (Ohri Kliment) tarafından kurulan Ohri Başpiskoposluğu'na bağlı bir şekilde uzun süre faaliyet göstermiştir. Sırp Kilisesi'nin bağımsız olma yolundaki ilk teşebbüsü XIII. yüzyıldadır. Raška'da papazlık görevine devam eden Sırp Papaz Nemanya tarafından başlatılan bağımsızlık çabaları daha sonra oğlu Sava tarafından sürdürülmüştür. O zamanki Ohri Başpiskoposu olan Homatiyan'ın imtiyaz ve gelirinden dolayı Sırp Ortodoks Kilisesi'ne bağımsızlık vermeyeceği-

1 Qani Nesimi, *Ortodoks Arnavutlar*, İstanbul 2011, s. 26-27.

2 Nesimi, *Ortodoks Arnavutlar*, s. 28.

3 Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 1, İstanbul 2004, s. 193-194.

4 İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Balkanlar'da Ulusal Kiliseler ve Rum-Ortodoks Kilisesi", *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi, Seçme Eserler III*, İstanbul 2014, s. 29.

5 Vladislav B. Sotirović, "The Serbian Patriarchate of Peć in the Ottoman Empire: The First Phase (1557-94)", *Serbian Studies*, Vol. 25, No: 2, Bloomington, IN USA 2011, s. 144.

6 Sreten Petković, *The Patriarchate of Pec*, Beograd 1982, s. 5.

ni bildiğinden ve diğer taraftan Epir Krallığı ile İznik Kralı Theodor Laskaris arasında Bizans idaresinin kimin eline geçeceği hususunda yapılan çekişmelerden haberdar olan Sava, 1219 yılında Sırp Kilisesi'nin bağımsızlığını Ohri Başpiskoposluğu'ndan ve onun bağlı olduğu İstanbul Kilisesi'nden değil İznik Patrikliği'nden isteyip kazanmıştır⁷. Böylece Bulgarlar'dan sonra Sırlar da kendi özerk kiliselerini kurmuştur. Kilisenin merkezi İpek'ti ve ilk Sırp Kralı olan Etienne'nin kardeşi, Atos keşişi olan Sava, İznik patriğine başvurarak bağımsız bir metropolit olmuştu. Sırp Kilisesi, Ortodoks Patrikliği'nden bağımsızdı ve dinsel törenlerinde Slavca kullanıyordu⁸. 1212 senesinde Theodor Laskaris ve Patrik Arsenios zamanında İpek, bir arşevklik makamı olmuştur. Arşevkek ise şehirden bir mil uzaktaki Uruc-ı İsa adlı manastırda oturmuştur⁹.

Patriklik binalarını oluşturacak olan üç kilise, Karadağ'a uzanan Rugova Kanyonu'nun yakınlarında, XIII. ve XIV. yüzyıllarda yapılmıştır¹⁰. Bu kiliselerden birisi olan ve 1219 yılında Ohri Patrikliği'nden bağımsız olarak kurulan Sırp-Ortodoks Kilisesi, Sırp Kralı Stefan Duşan (1331-1355) zamanında, yine merkezi İpek olmak üzere patriklik seviyesine çıkmıştır. Duşan, Arnavutluk'u ve Balkanlar'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş ve onun bu fetihleriyle birlikte bölgedeki Bizans yönetimi de sona ermiştir. Ayrıca işgal ettiği topraklar üzerinde kendi idaresini kurmuştur¹¹. Stefan Duşan, 1346 yılında kendisini "Sırların ve Yunanlıların İmparatoru" olarak ilan etmiş, hemen arkasından da bir patrik istemiştir. Sırp ve Bulgar din adamlarının yaptıkları bir toplantı, İpek Piskoposluğu'nu bu gayeyle "Patriklik" ünvanına yükseltmiştir. Seçilen yeni piskopos Duşan'a Üsküp'te imparatorluk tacı giydirmiştir¹².

İpek'te bağımsız bir Sırp-Ortodoks Patrikhanesi'nin 1346 yılında kurulması ve Duşan'ın Bizans karşısında aldığı zaferler iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Fakat Bizans ile mevcut ilişkiler Sırp Kralı Lazar'ın (1372-1389) siyâsi mahareti sayesinde dostça bir hal almıştır. İstanbul'un (Bizans'ın) rızası alınmadan İpek'te bir Sırp Patrikhanesi'nin kurulmasından doğan kilise sorunu 1375 yılında çözülmüş, Sırp Kilisesi'ne uygulanan aforoz kaldırılmış ve kilisenin başında yer alan ruhanî liderin patriklik derecesi tanınmıştır¹³.

Sırbistan Krallığı topraklarının Arnavutluk, Tesalya ve Makedonya sınırlarına kadar genişlemesi ve patrikhanenin kurulması, Sırp toplumunu Ortodoks dünyası içerisinde önemli bir konuma getirmiştir. Sırp Kilisesi, Sırp Krallığı'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine göre hareket etmiştir¹⁴. Osmanlı Devleti'nin 1455 yılında, Sırp Despotu Brankoviç'in Kosova'daki topraklarını ilhak etmesinden sonra kilise, Osmanlı vasalı haline gelen Sırbistan'ın merkezi Semendire'ye bağlanmıştır. Sırbistan 1459 yılında doğrudan Osmanlı hâkimiyetine girince Sırp Kilisesi teşkilatı tamamen ortadan kalkmadıysa da XVI. yüzyılın ortalarına kadar tarihi hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Kuzey Sırbistan'ı, Sirem'i, Bosna Hersek ve Karadağ'ın bir kısmını oluşturan Sırp Kilisesi muhtemelen 1520 yılına kadar dağılmadı. Sırp Devleti'nin çöküşünden sonra kilise zayıfladı ve iyi organize olan Ohri Başpiskoposu mümkün olduğu kadar çok piskoposluk bölgesi-

7 Nesimi, *Ortodoks Arnavutlar*, s. 30.

8 Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman, İstanbul 1993, s. 44.

9 P. L. İnciçyan-H.D. Andreasyon, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, İstanbul 1973-74, s. 78.

10 Machiel Kiel, "İpek", *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 366-367.

11 Shkëlzen Gashi, *The History of Kosova*, Piriştine 2016, s. 32.

12 Sir Charles Eliot, *Avrupada'ki Türkiye*, C. II, Çev. Adnan Sınar, Şevket Serdar Türet, İstanbul, s. 53.

13 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara 2006, s. 502.

14 Münir Yıldırım, "Günümüz Balkan Ortodoks Kiliselerine Genel Bir Bakış", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 1, Haziran 2003, s. 233.

nin kontrolünü ele almak istedi. Fakat Semendire Piskoposu Pavle liderliğindeki Sırp din adamlarının çoğu, bu bölgelerin kontrolünü ele geçiremeyen Ohri Başpiskoposu'nun yargı yetkisini kabul etmedi ve tanımadı. Kilise hiyerarşisinin Sırp nüfusunun yoğunlukta olduğu Balkanların büyük bir kısmında etkisiz kalması aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kontrolünün mümkün olmadığı anlamına da geliyordu. Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim cemaatleri kontrol etme fikri, sultan beratıyla tayin edilen liderler ile sağlam ve istikrarlı kilise organizasyonuna dayanıyordu. Bu bağlamda sorunun çözümü için İpek Patrikhanesi 1557 yılında restore edilerek yeniden açılmıştır¹⁵. O dönemde Balkanlardaki Sırp lar, İstanbul'daki kiliseden ayrı bir kiliseye sahip olan tek topluluktu¹⁶.

1683-1699 tarihlerinde yaşanan Osmanlı-Habsburg savaşı Avrupa tarihi açısından bir dönüm noktasıydı. Viyana'nın on haftalık kuşatması sonucunda Habsburg ve Polonya kuvvetleri Osmanlı Devleti'ni püskürtmeyi başarmıştı. 1699 yılında taraflar arasında imzalanan Karlofça Antlaşması ile Tuna Nehri'nin güneyinde kalan topraklar, Osmanlı Devleti'ne bırakılırken Macaristan'daki Osmanlı topraklarının tamamı Habsburgların eline geçmişti. Savaşın Kosova açısından da önemi büyüktü. Habsburg kuvvetlerinden oluşan bir ordu 1689 yılında Kosova'yı işgal ederek, Osmanlı güçlerini bölgeden çıkarmıştı. Toprakların denetimi ise Habsburg İmparatorluğu'na geçmişti. Habsburglar 1690 yılında kuzeye doğru çekildi. Niş ve Belgrat'ı bırakmak durumunda kaldılar. Macaristan'ın iç kısmında binlerce insan mahsur kaldı. Bunlardan biri de İpek Patriği III. Arseniye idi. Habsburg İmparatoru I. Leopold ona Macaristan topraklarında Sırp lar üzerinde yönetim hakkı vermişti. Patrik de cemaatinin büyük bir kısmıyla ölene kadar burada kaldı. Patriğin maiyetindeki kişilerle yani Kosova Sırp larının bu büyük nüfus hareketi "Veliko Seoba"- "Büyük Göç" olarak adlandırıldı. Otuz yedi bin ailenin patriğe eşlik ettiği ileri sürülür ki bu da takriben 400-500 bin kişi etmektedir. Sayının bu kadar fazla olmasından hareketle o dönemde Kosova'da yaşayan yoğun bir Sırp nüfusunun olduğu ileri sürülebildiği gibi yine aynı bağlamda bu durum Kosova'da Arnavutların sayısının çok az olduğuna işaret eder. Fakat bu göçe sadece Kosovadaki Sırp ların değil, Belgrad ve Niş şehirlerinden katılanlar olabileceği gibi Ortodoks ve Katolik Arnavutların da göç edenler arasında olma ihtimali bulunmaktadır¹⁷. Rıza, sadece Kosova ve Metohiye'den göç edenlerin sayısının en fazla 10 bin civarında olabileceğini ileri sürer. Yine Budin arşivinde yaptığı araştırmalar sonucunda Kosova'dan 10 binden fazla kişinin göç ettiğini söylemenin imkânsız olduğunu belirtir. Ayrıca dönemin yazılı kaynaklarına göre, tüm Balkanlardan bu göç hareketine katılanların sayısı da toplamda 20-30 bindir¹⁸. Tüm bu veriler değerlendirildiğinde sayının abartılı olduğu açıkça görülmektedir. Sırp ların bölgeden göç edenlerin sayısını bu kadar yüksek söylemelerinin nedeni elbette ki bölgedeki Sırp nüfusunun fazla olduğunu göstermeye çalışmaktır. Bu göç hareketinden sonra, Sırp ların İpek, Kosova ve Kalkandelen'i terk etmeleri üzerine, Arnavutlar, Balkanlardaki ikinci iskân yerleri olan bu şehirlere 1690 yılında yerleştirilmişlerdir¹⁹. Özellikle bu dönem sonrasında bölgenin demografik yapısı değişmiş ve Arnavutlar, nüfusun çoğunluğunu oluşturmaya başlamıştır²⁰.

II. Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı Kutsal İttifak adıyla birleşmesiyle başlayan savaşlar, 1699 yılında Karlofça antlaşmasıyla sona ermişti. 1683-1699 arasındaki dönemde yaşananlar görüldüğü gibi

15 Aleksandır Fotić, "Serbian Orthodox Church", *Encyclopedia of Ottoman Empire*, Newyork 2009, s. 519.

16 Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan", *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 122.

17 Noel Malcolm, *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, Türkçesi: Özden Arıkan, İstanbul 1998, s. 177-179.

18 Skender Rızaj, *Kosova, Arnavut ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, Piriştine 1993, s. 206-207.

19 Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 386.

20 Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan", s. 122.

patrikhaneyi de etkilemişti. Bunun yanı sıra aslında Osmanlı Devleti açısından daha geniş ve derin sonuçları barındırıyor, devlet için yeni bir dönemin başlangıcı olarak sayılıyordu. Öyle ki Osmanlı genişlemesi bu savaşla durdurulmuş ve devlet Avrupa kıtasından geri çekilmeye başlamıştı²¹.

Büyük göç hareketinden sonra, İpek, Sırp ortodoksluğunun merkezi olması özelliğini kaybetti. XVIII. yüzyılda Sırp ortodoksluğunun en önde gelen merkezi, başpiskoposun İpek'in Patriği olarak görev yaptığı ve Habsburg etki alanlarındaki tüm Ortodoksların başı olarak tanınan Karlofça Başpiskoposluğu olmuştur²². İpek Patrikhanesi'ne yapılan ekonomik yardımların büyük bir kısmı Karlofça'ya yönelmiştir²³. İpek Patrikhanesi, bu dönemden sonra ekonomik zorluklar içinde bir süre daha varlığını devam ettirmişse de İstanbul Patriği'nin isteği üzerine 1766 yılında kaldırılmıştır. Bölgedeki kiliseler ise tekrar Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Kiliselerin, İstanbul'daki patrikhaneye olan bağlılıkları, 1832 yılında özerk bir Sırp Kilisesi kurulana kadar devam etmiştir. Sırbistan'ın 1920 yılında bağımsızlığını ilan etmesinden sonra ise Sırp Kilisesi tamamen bağımsızlığını elde etmiş ve varlığını günümüzde de devam ettiren Sırp Patrikhanesi kurulmuştur²⁴.

Kosova bölgesindeki nüfus miktarı ve yapısı Sırlar ve Arnavutlar tarafından araştırılan bir konu olmuştur. Her iki grup da kendi varlıklarının diğerinden daha önce bölgede bulunduğunu ve kendi nüfus miktarlarının fazla olduğunu savunmaya çalışmışlardır. İpek şehriyle beraber tüm Kosova bölgesinin Arnavutluk'a dâhil olduğunu ve orada yaşayanların da Arnavut olduğunu yaptığı çalışmalarla ileri süren İskender Rızaj da İpek Patrikhanesi'nin bölgedeki Katolik Arnavutların Ortodoklaşmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Üstelik patrikhane bu faaliyeti, Osmanlı Devleti'nin destekleriyle yapmıştır. Öyle ki patrikhane Osmanlı vasalıdır ve bu sebeple devlet nezdinde pek çok ayrıcalığı bulunmaktadır. Katolik Arnavutların Ortodoks mezhebine geçmeleri hem Osmanlı Devleti hem de mezheb değiştiren Arnavutların işine gelmektedir. Arnavutlar, bazı vergileri ödememenin ve sultanın vasalı olan bir patrikhaneye bağlı olmanın kendilerine sunduğu yararları düşünerek Ortodoks oluyordu. Osmanlı Devleti ise Katolik Habsburg İmparatorluğu (1689-90) karşısında Ortodoksların kendi yanında toplanmasıyla güç bulma amacı taşıyordu. Bu yüzden de bölgede Ortodoksluğun yayılması için Patrikhaneye işbirliği içine girmiştir. Rızaj, ayrıca Arnavutlardan İslamiyet'e geçenlerin Türk, Ortodoks olanların ise Sırplaştığını belirtmiştir²⁵. Fakat Sırlarda bulunan koyu milliyetçilik hisleri hiçbir zaman yok olmamıştır. Osmanlı hâkimiyeti döneminde yani 1557 yılında Sokullu Mehmed Paşa'nın gayretleriyle patrikhanenin açılmasından sonraki dönemde dahi Sırlar, kendilerini Ortaçağ Sırp devletinin vârisi olarak görmüşlerdir. Patrikhane, Sırp milliyetçiliğinin korunması ve sürdürülmesini kendisine görev edinmiştir. Patrikhaneye bağlı tüm topraklar, farklı etnik ve dinî grupları barındırır da Sırp toprakları olarak adlandırılmıştır²⁶. Görüldüğü gibi Sırp milliyetçiliğinin Balkanlar'da yayılması ve canlı tutulmasında patrikhane bir araç olmuştur²⁷. Osmanlı Devleti de başlarda kendi lehine olarak gördüğü, ya

21 Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2012, s. 41.

22 Paschalis M. Kitromilides, "Orthodox Culture and Collective Identity in the Ottoman Balkans During the Eighteenth Century," *Oriente Moderno*, S. 18, 1999, s. 141.

23 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I (18. 19. Yüzyıllar)*, Çev. İhsan Durdu, Haşim Koç-Gülçin Koç, İstanbul 2006, s. 104.

24 Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan", s. 122.

25 Skender Rızaj, *Kosova, Arnavut ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, Piriştine 1993, s. 189.

26 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I (18. 19. Yüzyıllar)*, s. 102.

27 Frederic F. Ancsombe, "The Ottoman Empire in Recent International Politics II: The Case of Kosova", *The International History Review*, Vol. 28, No:4, 2006, <https://doi.org/10.1080/07075332.2006.9641111>, s. 763.

da bir tehlike arz etmediğini düşündüğü için Ortodoksluğun yayılmasını desteklemiş olabilir. Yine Sırları memnun etmeye çalışarak kendisine karşı birleşmelerini önlemek için bu şekilde bir yol izlemiş olabilir ki Osmanlıların istimalet politikası gereğince uyguladıkları bir husus da konunun sebebinin açıklar niteliktedir. İstimalet politikasının önemli bir özelliği Türklerin, Ortodoks kilise ve manastırlarını himaye etmeleri ve onları vergiden muaf tutmalarıdır²⁸. Fakat Sırlar, 1683-99 savaşlarında ve XVIII. yüzyıldaki Habsburg savaşlarında Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almıştır²⁹. Bir süre daha açık kalan patrikhane, Osmanlı aleyhine faaliyet göstermesi sebebiyle kapatılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde kapatılan ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı'ya bağlı olarak tekrar açılan patrikhane, Sırların milli bilinçlerini korumuş bunun karşılığında Osmanlı Devleti de patrikhaneyi, dolayısıyla Sırları kendi kontrolünde tutmak istemiştir. Sırlar da varlıklarını ancak Osmanlı'ya bağlı olarak sürdürebileceğini anlamış ve belki de bu sebepten zaruri olarak bu bağlılığı kabul etmişlerdir. Sırlar, bu süre zarfında kendi milliyet ve dinlerini koruma fırsatı bulmuşlardır. Bu durum belirli bir süre sonra Osmanlıların aleyhine olmuş, Balkanlar'da birleşen Sırlar devlete karşı beraber hareket etme fırsatını bulmuşlardır. Osmanlı Devleti de meselenin farkına vararak 1766 yılında patrikhanenin varlığına son vermiş, Sırları da İstanbul Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi³⁰'ne bağlamıştır.

2. İpek Patrikhanesi-Osmanlı Devleti İlişkileri ve Patrikhaneye Bağlı Metropolitlikler

İpek Patrikhanesi'ne bağlı bulunan metropolitlerdeki dini görevlilerin sorunlarıyla İpek Patriği ilgilenmekteydi. Osmanlı Devleti'ne bağlı bir dini yapı olan İpek Patrikhanesi, bu meseleleri Osmanlı Devleti'ne bildirmekle mükellefti. Bu bağlamda gönderilen arz, ferman gibi kayıtlardan yola çıkarak İpek Patrikhanesi'ne bağlı olan yerler hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Ayrıca bu yazışmalar Osmanlı Devleti ve patrikhane arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde halkın refah ve huzurunun idari görevliler tarafından sağlanması hususu oldukça önemliydi. Huzur ve asayişin bozulması sonucunda isyan hareketleri görülebilir ve bu da devletin istikrarına zarar verebilirdi. Bu yüzden devlet, görevlilerini halkın güvenliğini sağlamaktan mesul tutar ve onların bu görevlerinin yaptırımını arttırmak amacıyla bu hususla ilgili kural ve cezalar koyardı. Osmanlı hâkimiyetindeki topraklarda görev yapan her idareci, devletin temsilcisi sayılmaktaydı. Dinî idâreciler de bu guruba dâhildi. İpek Patrikliği'ne bağlı metropolitliklerden olan Saraybosna Metropolitliği'nde XVIII. Yüzyılın ilk yarısında yaşanan olay bu duruma bir örnek niteliğindedir. Metropolitlikteki dini görevlilerin hukuki işlerine de doğal olarak İpek Patrikliği bakmaktadır. Dönemin İpek Patriği Yankinos'tur. Saraybosna Metropolitliği keşişlerinden İstanisya ve Pandayi halkın güvenliğini bozacak hareketlerde bulunmuştur. Keşişler bu hususa öncülük etmiş ve çevresindekileri de örgütlemişlerdir. Halka eziyet ederek evlerini basmış ve eşyalarını yağmalamışlardır. Bunun sonucunda da görevlerinden azledilmişlerdir. Görevlerinden azl edilen keşişler, isyan hareketlerine devam etmişlerdir. Bu yüzden bahsi geçen keşişlere kalebentlik cezası verilmiş, Kıbrıs'ta bulunan Magosa Kalesi'ne kalebent olarak gönderilmişlerdir³¹. Osmanlı Devleti'nde ruhban sınıfından olanlara kalebentlik cezası genel olarak şu suçların işlenmesi sonu-

28 Mehmet İnbaşı-Eyüp Kul, *Balkanlar'da Bir Türk Şehri Üsküp, Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara 2018, s. 26.

29 Aleksandır Fotić, "Serbia", *Encyclopedia of Ottoman Empire*, s. 519.

30 Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul 2001.

31 BOA, C.ADL. 52/3168, (H.1154/M.1741).

cunda verilmekteydi:³² “*Âyine mugayir hareket, ruhbani taciz etme, halkı taciz etme, yapılan tenbih ve nasihatlere aldurmama, müfsid ve muharrik olma, başka bir mezhebe geçme, reayayı başka bir mezhebe geçmesi için zorlama, metropolitlik umurunu ihlâl, şakâvet...*”.

Halk arasında görülen eşkıyalık hareketlerinde yer alan, özellikle devlet aleyhindeki bir isyan hareketine öncülük eden kişilere de benzer cezalar verilirdi. Yakalanan eşkıyalar, mahkemeye sevk edilerek aralarında suçu sâbit görülenler idam, kısas, sürgün, cezire-bend, kale-bend ve küreğe vurma gibi cezalara çarptırılırlardı³³. Görüldüğü gibi toplumun huzur ve refahını bozacak suçları işleyen kim olursa olsun ağır bir şekilde cezalandırılmıştır.

Osmanlı Devleti, patrikhaneye bağlı kişiler hakkında da karar almakta, reayasını gayrimüslim-Müslim diye ayırmamaktadır. Kendi içlerinde düştükleri ihtilaflar için de çözüm yolları aramaktadır. Devlet, adalet anlayışını her kesim için uygulamaktadır. İpek Patriği Moris, Bosna eyâletinde, İskenderiye Sancağı'nda bulunan kazalarda, Üsküb ve Köstendil gibi yerlerde yaşayan gayrimüslimlerin ödemekle yükümlü olduğu patriklik vergisinin toplanmasında kendisinin ve gayrimüslimlerin çeşitli sıkıntılar yaşadığını belirtmiştir. Bunun üzerine vergi toplanırken zımmi reayaya her türlü kolaylığın sağlanmasının yanı sıra fazla vergi almalarının yasak olduğu da belirtilmiştir³⁴.

Köstendil, Kraton, İştıp, Radomir, Sereşnik ve Koçana kazaları 1721 yılında İpek Patrikliği'ne bağlıdır. Buradaki zımmilerin Vladikası olan Daş isimli rahip ölmüş yerine de Yagri isimli rahip atanmıştır. İpek Patriği o dönemde Molsa'dır³⁵.

Osmanlı Devleti'ne bağlı bir şekilde 1557 yılından sonra tekrar açılan İpek Patrikhanesi'yle ilgili her türlü mesele devlete bildirilir ve devletin karar ve istekleri uygulanırdı. İpek Patrikhanesi'nde ve patrikhaneye bağlı bulunan metropolitliklerde 1700'lü yıllarda sorunların arttığı, Osmanlı Devleti ve Patrikhane arasındaki yazışma yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Öyle ki halk tarafından üst üste şikâyet edilen rahip, keşiş gibi görevliler sık sık azledilmiş, yerine uygun görülen kişiler atanmıştır. Örneğin patrikhane metropolitliklerinden olan Temeşvar ve Temeşvar'a bağlı kazalarda bulunan gayrimüslim reayanın şikayeti üzerine Vladika olan Kostantin azl olunup Yanıkya isimli rahip, dönemin patriği Atanasyos tarafından atanmıştır³⁶. Yine Temeşvar zımmileri üzerine metropolit olan Kostantos Rahip, zımmi reayadan fazla vergi almaktadır. Bunun üzerine bahsi geçen mevzu araştırılmış, zımmilerin senelik olarak verdiği patriklik ve metropolitlik vergileri ve sair törenleriyle ilgili işleri yürütmek için başka bir metropolitin İpek Patriği tarafından tayin edil-

32 M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, İstanbul 2004, s. 229.

33 Mücteba İlgürel, “Eşkîya” (Osmanlılar'da Eşkîyalık Hareketleri), *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 468.

34 Belgede yer alan ifadeler, Osmanlı Devleti'nin zımmî reayaya zulm edilmemesi ve onlardan fazla vergi alınmaması hususunu açıkça göstermektedir: “İpek ve tevâbi' patrikliğine tâbi' olan yerlerin kadılarına hüküm ki; Berât-ı âlişânımla İpek ve tevâbi patriği Moris (Moses) nam rahip divân-ı hümâyunuma arz-ı hâl edüb yedinde olan berât-ı âlişânımda mukayyed olunduğu üzere patrikliğe dâhil vilâyet-i Rumeli'nde iltizâmında [olan] kazâların sâkin zımmi tâifesinin üzerlerine edâsı lâzım gelen senevî mirî rüsûmları cem'inde külli gadr olmağla yedinde olan berât-ı âlişân ve emr-i şerîfde ta'yin ve tasrîh olunduğu üzere mirî rüsûmları cem' ve tahsil ve kendüne ve adamlarına ehl-i örf tâifesi tarafından ve taraf-ı aherden hilâf-ı şer' ve bilâ fermân ta'addi olunmamak üzere emr-i şerîf ile mübâşir ta'yin adüb mâl-ı mirîye ve kendüye külli gadr eyledikleri bildirüb yedinde olan berât-ı âlişân ve emr-i şerîf mücebince iltizâmında olan kazâlarda sâkin kefare tâifesinin üzerlerine edâsı lâzım gelen mirî rüsûmları berât şurûtu üzere mübâşir ma'rifetiyle tahsil etdirilüb ehl-i örf tâifesine taraflarında hilâf-ı şer' ta'addi etdirilmemek bâbında emr-i şerîf ricâ eyledüğü ecilden...”. BOA, C. ADL, 14/881 (H. 1133/M.1720).

35 BOA, AE. SAMD. III, 150/14771 (H. 1133/M.1721).

36 BOA, AE. SAMD. III, 213/20611 (H. 1123/M.1712).

mesi uygun görülmüştür³⁷.

Patrikliğe bağlı piskoposluklar, zaman zaman kendi içerisinde sorunlar yaşamıştır. Bu sorunlar genellikle bir piskoposluk bölgesinin kendi bölgesi dışındaki vergileri yetkisi ve hududu dâhilinde olmadığı halde toplamaya çalışmasıdır. Bu gibi sorunlarda durum Osmanlı Devleti'ne bildirilir, devlet de duruma müdahil olarak meseleyi çözmeye çalışır. Örneğin 1702 yılında İpek Patrikliği'ne dâhil olan Samako ve tabi kazalardaki gelirler Rahip Kalinos'a ait iken Sofya Metropoliti Gargaryas'ın buraları zaptetmesi üzerine Rahip Kalinos belirtilen kazaların kendi hakkı olarak geri verilmesini talep etmiştir. Duruma bakılarak kazaların Kalinos'a iade edilmesine karar verilmiştir³⁸. Yine buna benzer bir durum Ohri Patrikliğine dâhil olan Ustorumca Kazası Vladikası ve Köstendil Metropoliti arasında 1742 yılında yaşanmıştır. Ustorumca Kazası Vladikası, Köstendil metropolitliğinin iltizamında olan bölgenin vergilerini tahsil etmiştir. Bu durum İpek Patriği Yankiyos tarafından Osmanlı Devleti'ne bildirilmiş, durum tahkik edilmiş ve Ustorumca Kazası Vladikası'nın haksız olduğu anlaşılmıştır³⁹.

İpek Patriği Arsene (Arseniye)'nin kaçması üzerine patriğin mal ve mülkleri hakkında 1739 yılında Osmanlı Devleti işlem başlatmıştır. Öncelikle hangi mal ve mülklerin patriğin kendisine, hangilerinin ise manastır ve kilise vakfına ait olduğu belirlenmiştir. Bu belirleme işleminden sonra Patriğin şahsî malları devlete kalmış, vakfa ait mallar ise yine vakıf malı olarak kalmıştır. Bu örnekte de görüldüğü gibi Osmanlı Devleti dinî bir kuruma ait olan mallara dokunmamış, kendi hazinesine aktarmaya çalışmamıştır⁴⁰.

İpek Patrikliği'ne bağlı kazaların metropolit ve piskoposlar her sene İspas Manastırı'nda toplanarak iltizamlarında olan kazaların vergi işlemlerini hesaplanmaktaydı. Osmanlı Devleti metropolit ve piskoposların manastıra gelirken yolları üzerinde bulunan yerlerin halkına herhangi bir zarar vermemelerini belirtmiştir⁴¹. Yine bu örnekte de görüldüğü üzere devletin en hassas olduğu husus ahalisinin güvenliği ve huzurudur ve bu hususu sağlamaya yönelik sık sık tembihlerde bulunmuştur.

37 “Arz-ı bendeleri budur ki İpek Patriği Kalikos rahib arz-ı hâl eder iltizâmında olan Tımeşvar keferesine bundan akdem Metropolid olan rahib fukarâya cevr ve hilâf-ı kânun ziyâde akçelerin alub ta'addi etmekle bâ-fermân-ı 'âli ref' ve yerine bir âher ivladika göndermek üzere fermân olunmağla sâdir olan fermân-ı 'âli mücebince eyâlet-i mezbûre keferesinin âyinleri üzere senevî patriklik ve metropolidlik rûsûmu ve sâir âyinlerine müteallik umurların görmek üzere emr-i şerif ricâ eylediklerinden görüldükde zıkr olunan ivladikalık aslında İpek metropolidliğine dâhil olmağla mukaddemâ olan ivladikayı gönderüb zulm ve ta'addi eylememek üzere bir âher ivladika ta'yin ve irsâl eylemek üzere İpek kadısına hitâben emr-i şerif verildiği ve bundan akdem ivladikalı olan Kostantanos rahib fukaraya cevr ve ziyâde akçelerin alub gadr etmekle ref' ve aslında İpek patrikliğine tâbi' olmağla mukaddemâ olan İvladikayı gönderüb yerine İpek Patriği âher ivladika göndermek üzere emr-i şerif verilmişken yine mesfûr fukarayı ta'addiden hâli olmaduğun arz-ı hâl eylediklerinde mukaddemâ verilen emr-i şerif verildikde hüccet-i şer' iyyeye mugâyir hilâf-ı şer' bir dürlü ta'addi etdirilmemek üzere yüz yirmi iki senesinde [1710-1711] bâ fermân-ı âli emr-i şerif verildiği dahi derkenâr olunmuşdur. Ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda hilâf-ı kânun ve defter bir ferde taaddi tecâvüz eylememek şartıyla re'âyâ fukarasının âyinlerine müteallik umurların görmek üzere emr-i şerif yazılmak babında fermân devletlü sultanım hazretlerindir”. Fi 23N (Ramazan) sene 1122 [15.X.1721]. BOA, C. ADL, 19/1146, (H.1133/M.1721).

38 BOA, C.ADL, 47/2825 (H.1114/M.1702).

39 BOA, C. ADL, 52/3163, (H.1154/M.1742).

40 BOA, C.ADL, 74/4487 (H.1152/M.1739).

41 BOA, AE. SMST. III, 47/3399 (H. 1176/M.1763).

3.Patrikhane ve Kiliselerin Ödediği Vergiler

Osmanlı Devleti İpek Patrikhanesi'ni 1557 yılında restore ederek kendine bağlı bir şekilde tekrar açmıştı. Patrikhane artık devletin kontrolündeydi. Tüm devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ekonominin temel kaynaklarından olan vergilendirme usulü, gayrimüslim halk için de geçerliydi. Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler de malum olduğu üzere devlete ve bağlı olduğu kiliselere çeşitli vergileri ödemekle yükümlüydü. Gayrimüslimlerden *mirî rüsûm*⁴², *patriklik rüsûmu*⁴³ adıyla toplanan vergiler, patriklik uhdesi ve sorumluluğuna bırakılmıştır. Ayrıca patriklerden doğrudan alınan vergiler de mevcuttu ki bunların başında *pişkeş*⁴⁴ gelmektedir. Müslüman olmayan cemaatlerin kendi kiliselerine ödemekle yükümlü olduğu vergiler, sadece İpek bölgesine has olmayıp Anadolu'da da geçerliydi. Anadolu'daki Hristiyanlar, ev başına 12 akça metropolitlik, 12 akça patriklik vergisi öderken her papaz da her bir vergi için birer altın vergi vermektedir⁴⁵. İpek Patrikliği'ne bağlı metropolitliklerden olan Radomir ve Köstendil'de her zımmiden yılda 12 akça, her papazdan birer altın metropolitlik vergisi alınmaktadır⁴⁶. İpek Patriği Krilos'un yerine 1762 yılında Vasiliyos atanmıştır. Bu atama işleminin bildirildiği belgede patriklerin kanun gereğince cizye, tekâlif-i örfiyye ve avarız-ı divaniye vergilerinden muaf tutuldukları anlaşılmaktadır⁴⁷.

Osmanlı Devleti'nde mevkii ve makamların pişkeş karşılığında verildiği görülmektedir. XVI. yüzyılın sonlarında başlayan bu usul, XVII. yüzyılda iyice yaygınlaştı. Mevki satışı bir tür iltizam olarak algılandı ve zamanla beylerbeyilikleri, valilikleri ve nihayetinde timar sahipliğini de içine aldı. Rüşvet, sadece hükümdarın çıkarlarını, menfaatlerini tehlikeye düşürdüğünde suç sayılıyordu. Buradaki mesele hazinenin doldurulması, gelir elde edilmesiydi. Devlet ve hükümdar aleyhine bir durum olmadığında “rüşvet ve pişkeş” aracılığıyla makamların verilmesi yönünde bir mahzur görülüyordu. Bağlılık göstergesi olarak takdim edilen pişkeş (hediyeler) de Osmanlı Devleti'nde geniş bir alanda uygulanıyordu. Beylerbeyiler, vezirler, patrikler de dâhil olmak üzere Hristiyan cemaatlerinin liderleri, sultana, miktarı yönetmelikle belirlenmiş olan birer *pişkeş* vermek zorundaydı. Sultan da yüksek makam sahiplerinin pişkeşlerine karşılık kaftan, zengin koşum takımları, at, kürk, kılıç gibi hediyelerle ihsanda bulunurdu. Daha sonraki dönemlerde bu usul kamu hazinesi için bir çeşit açık arttırılmalı gelir kaynağı haline geldi⁴⁸. Osmanlı Devleti ganimetin bol, devlet hazinesinin de dolu olduğu yükselme döneminde pişkeşe çok önem vermemişti. Fakat özellikle devlet ekonomisinin zayıfladığı XVI. yüzyılın sonlarından itibaren “âdet” adı altında riayet edilmesi zorunlu olan hediyelerin verilmesi yaygınlık kazanmıştı⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nde pişkeş, anlaşıldığı üzere bir kurala bağlanmamış ve hediye olarak görülmüştür. Fakat zamanla ödenmesi gereken bir vergi haline gelmiştir. Pişkeş, ekonomik işlerle uğraşmayan ve vergilerden muaf tutulan gayrimüslim din adamları için de devlet hazinesine ödemeleri bir kural haline gelen vergilerden biri olmuştur. Patrikler de görev atamalarında ve görevde buldukları dönemde her yıl pişkeş adı altında devlete belirli miktarda ödeme yapmıştır. Hatta bu ödemeler için piskopos mukataası adıyla bir birim de oluşturulmuştur⁵⁰. İpek patriklerinin de

42 BOA, AE. SAMD. III, 213/20611 (H. 1123/M.1712).

43 BOA, C. ADL, 14/881 (H. 1134/M.1721).

44 BOA, C. ADL, 1/57 (H. 1133/M.1720).

45 Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti Hakkında”, *Cogito Osmanlılar Özel Sayısı*, S. 19, İstanbul 1999, s. 91.

46 BOA, C. ADL, 14/880 (H. 1133/M.1721).

47 BOA, AE. SMST. III, 47/3392 (H. 1176/1762).

48 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, İstanbul 1997, s. 114-115.

49 Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, İstanbul 2010, s. 551.

50 M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, İstanbul 2004, s. 187.

“pişkeş” adıyla Osmanlı Devleti’ne yaptığı ödemelerin olduğu görülmektedir.

Temeşvar Metropolitliği’nin İpek Patrikhanesi’ne dâhil edilmesi karşılığında pişkeş olarak 5000 akça alınmıştır⁵¹. Yine patrikliğe bağlı Tuna Nehri karşısındaki bazı kazaların ivladikasısı olan Yasef adlı rahibin ölmesi üzerine yeni ivladika olarak atanan kişiden 3000 akça pişkeş ödemesi uygun görülmüştür⁵². Belgrat ve ona bağlı yerlerdeki ahalinin ivladikasısı olan Mihayel isimli rahibin ölmesi üzerine ise yeni ivladikadan 1080 akça miri pişkeş alınarak İpek patrikliği iltizamına yeniden dâhil edilmiştir⁵³. Metropolit atamalarında da pişkeş olarak ödeme yapıldığı ve bu ödemelerin bir âdet haline geldiği anlaşılmaktadır. 1714 yılında Bosna Metropolitliği’ne Rahip Milyos 5000 akça pişkeş ile atanmıştır⁵⁴. Yenipazar, Yenivaroş ve civarından sorumlu metropolitliğe Rahip Arasta, 7000 akça ile İpek Patriği Moksi (Moses) tarafından göreve getirilmiştir⁵⁵. 1715 yılında yine bir metropolit tayini için 3000 akça alınmıştır⁵⁶. İpek Patrikliği’ne dâhil metropolitliklerden olan Yenipazar ve Mitroviçe gibi yerlerin metropoliti olan rahibin ölmesi üzerine yerine atanan rahipten ise 7000 akça pişkeş akçası alınmıştır⁵⁷. Yine patrikliğe bağlı metropolitliklerde savaşa gitmesi nedeniyle boş kalan metropolitliğe Yosef adlı rahip 2800 akça pişkeş ile atanmıştır⁵⁸.

Sonuç

İpek Kazası’nın Ortodoks Sırp lar için önemi büyüktür. Çünkü kazada bulunan Sırp kilisesi, Stefan Duşan döneminde patriklik seviyesine çıkmış ve İpek uzun yıllar patriklik merkezine ev sahipliği yapmıştır. Patrikhane, 1459 yılında kapatılmışsa da Osmanlı Devleti’ne bağlı bir şekilde 1557 yılında tekrar açılmıştır.

Patrikhanenin 1557 yılında Osmanlı Devleti’ne bağlı bir şekilde tekrar açılmasından sonra merkez ile yapılan yazışmaların yoğunluk kazandığı görülmüştür. Bu yazışmalardan patrikhanenin işleyişi, Osmanlı Devleti’nin Ortodoks-Sırp ları nasıl yönettiği hususu hakkında bilgi edinilmiştir. Patrikhane ve ona bağlı metropolitliklerde yaşanan olaylarda Osmanlı Devleti’nin Ortodoks tebaanın hak ve hürriyetlerini korumaya çalıştığı, herhangi bir haksızlığa uğrayan zımmi reayanın

51 “Arz-ı bendeleri budur ki İpek Patrikliği’ne tâbi Temeşvar ve tevâbi kazalarında vâki ehl-i zimmet kefere reâyâları üzerlerine İvradika olan Konstantin nâm râhip azl olunub İvradikalığı mahlûl olmağla Yanikya nâm râhip İvradikalık uhdesinden gelmeğe kâdir mahall ve müstehak olmağla mesfûra tevcih ve berât-ı şerif verilmek bâbında hâlâ İpek patriği olan Atanasyos nâm râhip arz-ı hâl edüb kaleminden görüldükde İpek patriğine tâbi Temeşvar metropolitliği 5000 akça miri berât pişkeşi ile İpek patrikliğinin iltizamına dâhil olduğu derkenâr olunmuşdur ma’lûm olanları buyuruldukda âdet pişkeşi bervech-i nakd teslim-i hazine eylemek şartıyla tevcih ve berât verilmek bâbında fermân-ı âlileri buyurulur ise fermân devletlü saâdetlü sultânım hazretlerindir”. BOA, AE. SAMD. III, 213/20611 (H. 1123/M.1712).

52 BOA, AE. SAMD. III, 213/20612 (H. 1123/M.1712).

53 BOA, AE. SAMD. III, 213/20612 (H. 1123/M.1712).

54 BOA, İE. ML, 85/8028 (H.1126/1714).

55 BOA, İE. ML, 85/8029 (H.1126/1714).

56 BOA, İE. ML, 85/8037 (H.1126/1715).

57 “İpek Patrikliği’ne dâhil metropolitliklerin Yenipazar ve Yenivaroş ve Tırgovişte ve Pozernik ve Mitroviçe ve tevâbi’i metropolitliği ٧٠٠٠ akça mîri pişkeş ile Vasilisyos nâm râhibin üzerinde olduğu mukayyedir mesfûr mürd olmağla metropolitlik mezbur mahlûlünden Likoryos râhibe tevcih olunmak için İpek Patriği memhur arzihal eder ma’lûm-ı devletleri 7000 akça pişkeş teslim-i Hazine-i Âmirenin şartıyla mahlûlünden mesfûr Ligoryos nâm râhibe metropolitlik-i mezkûr tevcih olunmak bâbında emr ü ferman devletlü saâdetlü sultanım hazretlerindir”. BOA, C. ADL, 31/1847 (H.1153/M.1740).

58 BOA, C. ADL, 30/1813 (H.1153/M.1740).

yanında yer aldığı anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti gayrimüslim reayanın haklarını Müslüman reaya kadar gözetmiştir. Öyle ki patrikhaneye bağlı Ortodoks reayadan fazla vergi talep edilmemesi, vergilerin toplanması esnasında idarecilerin reayaya zulm edip zorluk çıkarmaması sık sık belirtilen ifadeler arasında yer almıştır. Bu hususa dikkat etmeyen görevliler de cezalandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu dönemde Patrikhane kendi içerisinde ve kendisine bağlı metropolitliklerde gerçekleşen olaylarda tam söz hakkına sahiptir. Patriklerin atama ve azil işlemleri, kendi aralarında düştükleri ihtilaflar, Osmanlı Devleti'ne bildirilmiş, devletin onayı alınmış ve emirleri uygulanmıştır. Patrikler, Vladikalar, rahipler ve diğer dinî görevliler özellikle XVIII. yüzyılda "pişkeş vergisi" karşısında görevlerine atanabilmiştir. İncelenen XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait belgelerde Pişkeş miktarının görevliye, görev alanına ve döneme göre değiştiği görülmüştür. Bununla birlikte bahsi geçen dönemde alınan en düşük pişkeş miktarı 1080, en yüksek pişkeş miktarı ise 7000 akçadır.

Patrikhanenin Osmanlı idaresinde tekrar açılması ve Sırların kendilerine ait bir dini merkezlerinin bulunması, Sırların milli özelliklerini korumuş, Sırlık bilincinin kaybolmasına fırsat vermemiştir. Osmanlı Devleti'nin İpek Patrikhanesi'ni tekrar açmasının ise kendince nedenleri bulunmaktaydı. Bunlardan birisi Balkanlarda Türk hâkimiyetinin yerleşmesi için uygulanan istimalet politikasıydı. Bu politika gereği Ortodokslara kendi hak ve özgürlükleri verilmişti. Patrikhanenin açılmasının bir diğer nedeni ise Osmanlı Devleti'nin Sırları kendisine bağlı bir yapıda tutmak istemesidir. Bu sayede Ortodokslar, Osmanlı Devleti'nden memnun olarak onun yanında yer alacak ve isyan hareketlerinde bulunmayacaklardı. Yine bir devlet politikası olarak Katolik ülkelerden olan Habsburg İmparatorluğu'na karşı Ortodoks Sırlar desteklenmiştir. Fakat Patrikhane sayesinde kendi bilinçlerini canlı tutan ve bir bütünlük içinde bulunan Sırlar, Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etmiş ve Osmanlı aleyhine faaliyetlerde bulunmuşlardır. Durumun farkına varan Osmanlı Devleti de Patrikhaneyi artık bir tehlike olarak görmüş ve 1766 yılında Sırp Ortodoks Patrikhanesini kapatarak Sırları, İstanbul Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlamıştır.

Kaynakça

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

- BOA, AE. SAMD. III (Ali Emiri Sultan Ahmed III), 213/20611 (H. 1123/M.1712).
 BOA, AE. SAMD. III, 213/20612 (H. 1123/M.1712)
 BOA, AE. SAMD. III, 213/20613 (H. 1123/M.1712).
 BOA, AE. SAMD. III, 150/14771 (H.1133/M.1721).
 BOA, AE. SMST. III, (Ali Emiri Sultan Mustafa),47/3392 (H. 1176/1762).
 BOA, AE. SMST. III, 47/3393 (H. 1176/M.1763).
 BOA, C. ADL, (Cevdet Adliye), 47/2825 (H.1114/M.1702).
 BOA, C. ADL, 1/57 (H. 1133/M.1720).
 BOA, C. ADL, 14/881 (H. 1133/M.1720).
 BOA, C. ADL, 14/880 (H. 1133/M. 1721).
 BOA, C. ADL, 19/1146 (H.1133/M.1721).

- BOA, C. ADL, 74/4487 (H. 1152/M. 1739).
BOA, C. ADL, 31/1847 (H.1153/M.1740).
BOA, C. ADL, 30/1813 (H.1153/M.1740).
BOA, C. ADL, 52/3168, (H.1154/M.1741).
BOA, C. ADL, 52/3163, (H.1154/M.1742).
BOA, İE. ML (İbnü'l-Emin Maliye), 85/8028 (H.1126/M.1714).
BOA, İE. ML, 85/8029 (H.1126/M.1714).
BOA, İE. ML, 85/8037 (H.1126/M.1715).

Basılı Eserler

- Akdağ, Mustafa, *Türkiye 'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, İstanbul 2010.
- Atalay, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul 2001.
- Ancsombe, Frederic F., "The Ottoman Empire in Recent International Politics II: The Case of Kosova", *The International History Review*, Vol. 28, No:4, 2006, <https://doi.org/10.1080/07075332.2006.9641111>, s. 758-793.
- Bilge, Mustafa L., "Arnavutluk", *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 383-390.
- Castellan Georges, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman, İstanbul 1993.
- Fotić, Aleksandır, "Serbian Orthodox Church", *Encyclopedia of Ottoman Empire*, Newyork 2009, s. 519-520.
- Gashi, Shkëlzen, *The History of Kosova*, Piriştine 2016.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2012.
- Göyünç, Nejat, "Osmanlı Devleti Hakkında", *Cogito Osmanlılar Özel Sayısı*, S. 19, İstanbul 1999, s. 86-92.
- Hacısalihoğlu, Mehmet, "Sırbistan", *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 121-126.
- İlgürel, Mücteba, "Eşkîya" (Osmanlılar'da Eşkîyalık Hareketleri), *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 466-469.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, İstanbul 1997.
- İnbaşı, Mehmet -Eyüp Kul, *Balkanlar'da Bir Türk Şehri Üsküp, Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara 2018.
- İnciciyan, P. L.-H.D. Andreasyon, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, İstanbul 1973-74, s. 11-152.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi I (18. 19. Yüzyıllar)*, Çev. İhsan Durdu, Haşim Koç-Gülçin Koç, İstanbul 2006.
- Kenanoğlu, M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, İstanbul 2004.
- Kiel, Machiel, "İpek", *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 366-368.

Kitromilides, Paschalis M., “Orthodox Culture and Collective Identity in the Ottoman Balkans During the Eighteenth Century,” *Oriente Moderno*, S. 18, 1999, s. 131-145.

Malcolm, Noel, *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, Türkçesi: Özden Arıkan, İstanbul 1998.

Nesimi, Qani, *Ortodoks Arnavutlar*, İstanbul 2011.

Ortaylı, İlber, “Tanzimat Döneminde Balkanlar’da Ulusal Kiliseler ve Rum-Ortodoks Kilisesi”, *Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi, Seçme Eserler III*, İstanbul 2014, s. 25-32.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 2006.

Petković Sreten, *The Patriarchate of Pec*, Beograd 1982.

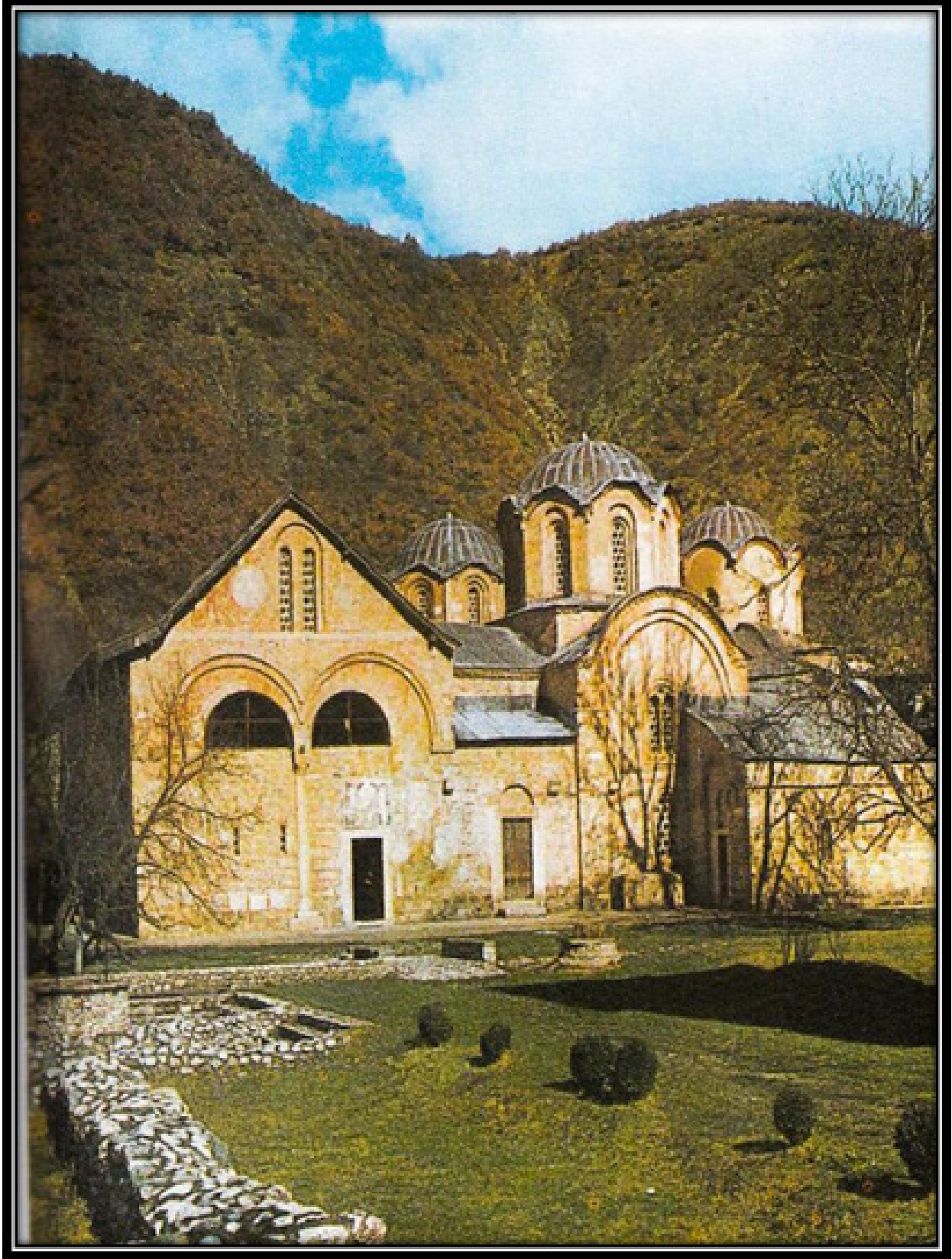
Rızaj, Skender, *Kosova, Arnavut ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, Piriştine 1993.

Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 1, İstanbul 2004.

Sir Charles Eliot, *Avrupada’ki Türkiye*, C. II, Çev. Adnan Sınar, Şevket Serdar Türet, İstanbul.

Sotirović, Vladislav B., “The Serbian Patriarchate of Peć in the Ottoman Empire: The First Phase (1557-94)”, *Serbian Studies*, Vol. 25, No: 2, Bloomington, IN USA 2011, s. 143-170.

Yıldırım, Münir, “Günümüz Balkan Ortodoks Kiliselerine Genel Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 1, Haziran 2003, s. 225-236.

İpek Patrikhanesi

(Fotoğraf, Sreten Petković'in *The Patriarchate of Peć* adlı kitabından alınmıştır.)